

Viticultura, propietat i conflicte agrari a l'antic Deganat de Piera durant el primer terç del segle XX*

Raimon SOLER-BECERRO

Centre d'Estudis Antoni de Capmany de la Universitat de Barcelona

Viticultura, propiedad y conflicto agrario en el antiguo Deanato de Piera durante el primer tercio del siglo XX

RESUMEN

El artículo tiene como objetivo mostrar cuáles son las relaciones entre la desigualdad y el desarrollo del conflicto agrario que tuvo lugar durante el primer tercio del siglo XX y que saltó a la arena del debate político con plenitud durante el período de la Segunda República (1931-1936). Para ello, se analizará el peso de la viticultura, la estructura de la propiedad, la importancia de la aparcería en los regímenes de explotación de la tierra y las características de las pequeñas explotaciones campesinas, en una zona de predominio

Viticulture, property and agrarian conflict in the former deanery of Piera during the first third of the 20th century

ABSTRACT

The article aims to show the relationship between inequality and the development of the agrarian conflict that took place during the first third of the twentieth century and which burst fully into the political debate during the period of the Second Republic (1931-1936). In order to do this, the article analyzes the share of viticulture, the structure of the property, the importance of sharecropping in land use regimes and the characteristics of small family peasants in an area of predominant

* Aquest treball s'emmarca dins del Grup de Recerca *Història i desenvolupament econòmics (indústria, empresa i sostenibilitat)* 2014 SGR 1345, finançat pel Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya i també dins de la III Beca Emili Giralt i Raventós – Cultures del vi, atorgada pel Vinseum – Museu de les cultures del vi. Aquest article no hauria estat possible sense la col·laboració de Josep Colomé i de Francesc Valls, els quals m'han facilitat les seves bases de dades d'amillaments del segle XIX i algun del segle XX. Dec a Joana Maria Pujadas les indicacions sobre el Deganat de Piera. En qualsevol cas, tot error és només responsabilitat de l'autor que signa l'article.

vitícola como es la del antiguo deanato de Piera. Como conclusión, se acabará poniendo en relación la intensidad del conflicto con la desigualdad, medida en términos de concentración de la propiedad de la tierra.

PALABRAS CLAVE: viticultura, desigualdad, conflicto agrario, rabassaires, deanato de Piera, Catalunya

ce of viticulture, such as that of the former deanery of Piera. In conclusion, the intensity of conflict is related to inequality, measured in terms of concentration of land ownership, will end up being related.

KEYWORDS: viticulture, inequality, agrarian conflict, sharecroppers-rabassaires, deanery of Piera, Catalonia

INTRODUCCIÓ

El maig de 1934 s'iniciava la darrera campanya de demandes de revisió de contractes de conreu que va impulsar la Unió de Rabassaires amb l'objectiu de fer valer la Llei de contractes de conreu que en aquells moments estava recorreguda davant del Tribunal de Garanties Constitucionals.¹ Aquesta campanya va tornar a mobilitzar milers de pagesos i posà de manifest l'abast d'un moviment social agrari que clavava les arrels fins al segle XVIII. Això és el que volia destacar el setmanari *La Terra*, portaveu de la Unió, en el seu número del 30 de maig quan reproduïa el manifest fundacional de la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya de juny de 1882. Aquesta reproducció anava acompanyada d'un títol, «L'hem inventat nosaltres?», i d'un breu text que deia el següent:

Als que diuen que nosaltres hem inventat el problema agrari i que hem torbat la tranquil·litat de que els rabassaires gaudien, els dediquem aquest clixé, reproducció gràfica d'una fulla apareguda l'any 1882, i consti que no és pas el cas més antic ni molt menys.²

Aquesta reproducció tenia com a objectiu, doncs, recordar que la principal qüestió agrària des de la Guerra Remença del segle XV tenia un recorregut més llarg que el que afirmaven els portaveus dels propietaris, fet que s'encarregaria de recordar anys més tard Emili Giralt en un conegut article publicat a la *Revista de Trabajo* l'any 1964.³ En aquest article, Giralt ofería la primera síntesi que es feia des de l'àmbit acadèmic després de la Guerra

1. Respecte a aquesta campanya, vegeu M. LÓPEZ ESTEVE: *Els fets del 6 d'octubre de 1934*, Barcelona, Base, 2013.

2. *La Terra*, 30 de maig de 1934.

3. E. GIRALT I RAVENTÓS: «El conflicto "rabassaire" y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936», *Revista de Trabajo* 7 (1964), p. 49-72.

Civil, i va ser continuat ben aviat per la publicació de la tesi d'Albert Balcells l'any 1968. Aquest autor abordava la qüestió sobretot des del punt de vista de l'enfrontament polític que hi va haver durant els anys trenta.⁴

No és fins als anys noranta del segle xx que una nova generació d'historiadors, sota la influència dels treballs de Pierre Vilar i Emili Giralt,⁵ va començar a abordar aquesta qüestió des d'una nova perspectiva, que donava més pes a aspectes com la dinàmica de l'expansió de la vinya, l'estructura de la propietat, les formes d'explotació i les d'accés a la terra. En aquest sentit, destaquen els treballs de Josep Colomé i de Miquel Gutiérrez en el llibre que va coordinar Ramon Garrabou al voltant d'aquests mateixos temes per al conjunt d'Espanya i treballs com el de Francesc Valls-Junyent per explicar la dinàmica de les transformacions agràries dels segles XVIII i XIX a la comarca de l'Anoia, o el d'aquest mateix autor juntament amb J. Colomé centrat a entendre com es va produir l'expansió de la viticultura a la Catalunya del segle XIX.⁶ Juntament amb aquesta línia de treball, alguns autors, com Colomé mateix o Antonio López Estudillo, també van centrar-se durant aquests anys en les formes de protesta i en el desenvolupament de les federacions rabassaires a finals del segle XIX i les seves relacions amb el republicanisme federal, fet sobre el qual han tornat alguns d'ells recentment.⁷

4. A. BALCELLS: *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936)*, Barcelona, Nova Terra, 1968. Hi ha una reedició feta per la Llar del Llibre l'any 1983.
5. P. VILAR: *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III: *Les transformacions agràries del segle XVIII*, Barcelona, Edicions 62, 1986 (la primera edició en català, la va fer aquesta mateixa editorial el 1966; l'original en francès va ser editat per SEVPEN, a París, el 1962); E. GIRALT I RAVENTÓS: «L'agricultura», a J. NADAL *et al.* (dir.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, Barcelona, Fundació Gran Enciclopèdia Catalana, vol. 2.
6. J. COLOMÉ: «Les formes d'accés a la terra a la comarca de l'Alt Penedès durant el segle XIX: el contracte de rabassa morta i l'expansió vitivinícola», *Estudis d'Història Agrària*, 8 (1990), p. 123-143; J. COLOMÉ: «Estructura de la propiedad y crisis agraria a finales del siglo XIX: la comarca del Penedès», a R. GARRABOU (coord.): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1992, p. 237-260; J. COLOMÉ i F. VALLS-JUNYENT: «La viticultura catalana durant la primera meitat del segle XIX. Notes per a una reflexió», *Recerques*, 30 (1994), p. 47-68; M. GUTIÉRREZ: «La propiedad de la tierra en una comarca de la Cataluña interior: "l'Anoia" en la segunda mitad del siglo XIX», a R. GARRABOU (coord.): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1992, p. 293-317; F. VALLS-JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia, 1720-1860*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
7. J. COLOMÉ: «Las formas tradicionales de protesta en las zonas vitícolas catalanas durante

En contrast amb la línia de treball majoritària centrada en el segle XIX, els autors que han analitzat el moviment rabassaire han tingut com a prioritats aspectes com l'associacionisme, el cooperativisme i els conflictes polítics i socials. El mateix llibre de Balcells, abans esmentat, n'és un exemple, però també podem citar el treball d'Andreu Mayayo sobre el sindicalisme i el cooperativisme a Catalunya entre 1893 i 1994, el de Jordi Pomés sobre els primers anys de la Unió de Rabassaires o bé el de Jordi Planas sobre la comarca de l'Anoia, en el qual el conflicte agrari dels anys trenta és molt ben descrit.⁸ Però, per al segle XX, qüestions com l'estructura de conreus, l'estructura de la propietat o les característiques de l'explotació familiar pagesa han estat oblidades.

No ha estat fins a temps recents que alguns autors, com Jordi Planas i Francesc Valls-Junyent, han insistit sobre aquestes qüestions per tal de mostrar com la desigualtat va influir en la dinàmica associativa local en tant que expressió d'una divisió social existent.⁹ Aquests autors han pres com a base d'estudi el nucli vitivinícola dels Hostalets de Pierola. Sense arribar a establir la relació entre desigualtat, associacionisme i conflictivitat social, el meu article pretén ampliar la base geogràfica emprada per Planas i Valls-Junyent per mostrar quines són les relacions entre la desigualtat i el desenvolupament del conflicte agrari, el qual, tot i estar present de manera més o menys latent durant bona part del primer terç del segle XX, va esclatar amb tota la seva cruïsa als anys trenta.

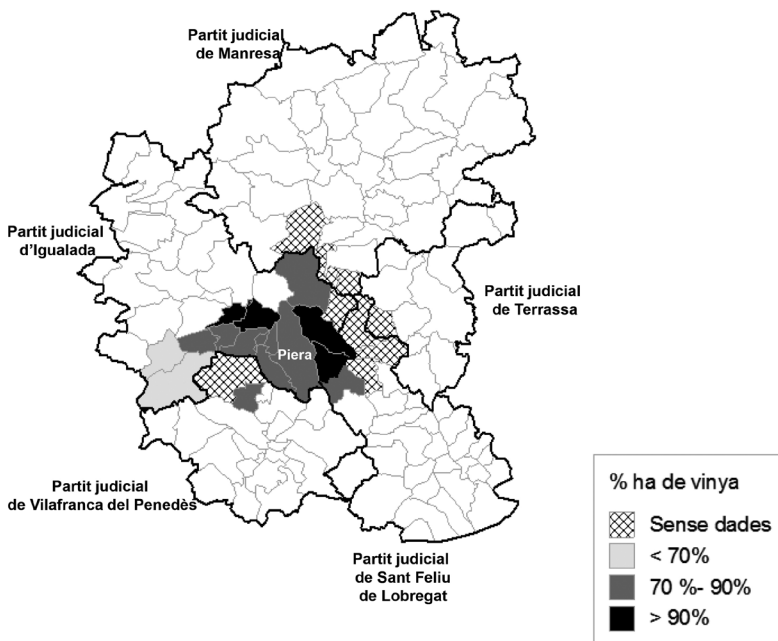
En aquest sentit, he focalitzat el treball sobre una àrea que correspon a l'antic Deganat de Piera. Aquesta és una divisió eclesiàstica del bisbat de Barcelona que ja no existeix, però que abastava un ampli territori escampat

la segunda mitad del siglo XIX», *Historia Agraria*, 13 (1997), p. 125-142; J. COLOMÉ: «Conflicto y sociedad en la Cataluña vitícola (1880-1910)», *Historia Social* 83 (2015), p. 91-112; J. COLOMÉ, J. PLANAS, R. SOLER-BECERRO i F. VALLS-JUNYENT: *La lucha de los «rabassaires»: análisis de largo plazo de un movimiento social y político*, Sociedad Española de Historia Agraria, Documentos de Trabajo, DT-SEHA 1603, 2016; A. LÓPEZ ESTUDILLO: «Federalismo y mundo rural en Cataluña (1890-1905)», *Historia Social*, 3 (1989), p. 17-32.

8. A. BALCELLS: *El problema agrari a Catalunya...*, op. cit.; A. MAYAYO i ARTAL: *De pagesos a ciutadans: cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*, Catarroja, Afers, 1995; J. POMÉS i VIVES: *La Unió de Rabassaires: Lluís Companys i el republicanisme, el cooperativisme i el sindicalisme pagès a la Catalunya dels anys vint*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000; J. PLANAS: *Viticultura i cooperativisme. La comarca d'Igualada, 1890-1939*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013.

9. J. PLANAS i F. VALLS-JUNYENT: «Desigualdad, asociacionismo y conflictividad social en un núcleo de la Cataluña “rabassaire”», *Historia Social*, 72 (2012), 89-111.

Mapa I. Municipis del Deganat de Piera i percentatge de superfície de vinya sobre la superfície cultivada cap al 1860

Nota: Els municipis del Deganat de Piera són els que han delimitat A. CABRÉ i J. M. PUJADAS-MORA: «Five Centuries of Marriages (5CofM). A project of historical demography in the Barcelona Area», *Papers de Demografia* 386 (2011), p. 1-24, i són: Abrera, Cabrera d'Igualada, Capellades, Carme, Collbató, el Bruc, els Hostalets de Pierola, Esparreguera, la Llacuna, la Pobla de Claramunt, la Torre de Claramunt, Marganell, Masquefa, Mediona, Monistrol de Montserrat, Olesa de Montserrat, Orpí, Piera, Sant Esteve Sesrovires, Sant Llorenç d'Hortons, Sant Quinti de Mediona, Sant Salvador de Guardiola, Santa Maria de Miralles, Vallbona d'Anoia i Vilanova del Camí.

Fonts: Elaboració pròpia amb les dades de FVALLS-JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia, 1720-1860*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996. En el cas del municipi de Sant Llorenç d'Hortons, la informació m'ha estat cedida per Josep Colomé.

per cinc partits judicials i per comarques diferents. Aquesta delimitació ha estat utilitzada en treballs de demografia històrica i per aquest motiu l'he pres com a referència geogràfica.¹⁰ Malgrat l'extensió d'aquesta àrea, la major part dels municipis que hi són inclosos tenen com a característica principal

10. A. CABRÉ i J. M. PUJADAS-MORA: «Five Centuries of Marriages (5CofM). A project of historical demography in the Barcelona Area», *Papers de Demografia*, 386 (2011), p. 1-24. Sobre el Deganat de Piera, també es pot consultar A. BARELLA i MIRÓ: «Un mapa singular: el del bisbat de Barcelona de Francisco Xavier de Garma (1762)», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, XII (44) (1997), p. 13-33.

el fet que cap al 1860 la vinya havia arribat als límits màxims de la seva expansió (mapa 1). Tot i això, part de l'article farà referència a cinc municipis en concret dins de l'àrea: els Hostalets de Pierola, Masquefa, Piera, Sant Quintí de Mediona i Sant Llorenç d'Hortons. Tanmateix, això no obvia el fet que, quan s'ha pogut disposar de dades referents a tots els municipis del Deganat, s'hagin utilitzat.

En definitiva, el present treball s'estructura de la manera següent. En primer lloc, s'aborda el pes que va tenir la vinya a la zona del Deganat de Piera, un cop passada la crisi fil·loxèrica. En segon lloc, es presenta l'estructura de la propietat a la zona estudiada al voltant dels anys vint i trenta del segle xx. En tercer lloc, s'analitza el paper que va tenir la parceria durant aquest període. Segueix un apartat dedicat a presentar les característiques dels conreadors familiars durant aquest primer terç del segle xx i finalment, en un apartat que fa de conclusió, es posa en relació la desigualtat amb el conflicte agrari.

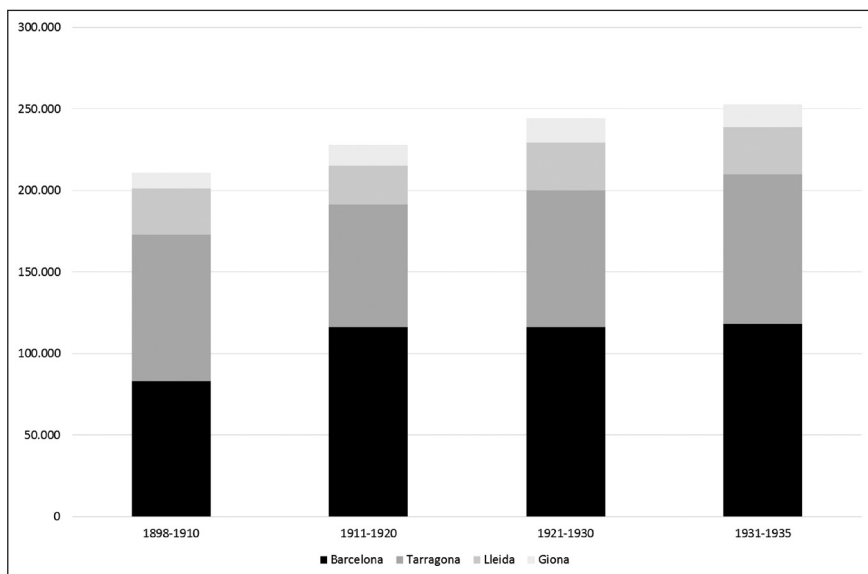
LA VINYA: LA CONTINUÏTAT D'UN MONOCULTIU

El procés d'expansió de la vinya a Catalunya és prou conegut. Una arrencada forta durant el segle xviii en determinades comarques costaneres, una expansió cap a l'interior des de finals d'aquesta centúria i en la primera meitat del segle xix, de manera que hauria assolit el seu topall cap al 1860 en una sèrie de comarques del prelitoral, una nova expansió fora de les àrees que podem considerar tradicionalment vitícoles durant la invasió de la fil·loxera a França i un retrocés notable a causa de l'arribada d'aquest insecte en terres catalanes.¹¹ La fil·loxera va destruir pràcticament tots els vinyars que hi havia plantats a Catalunya i va provocar una crisi que abastava aspectes diferents: l'ecologia, la demografia, l'economia i les relacions socials se'n van veure afectades.

Tot i això, en moltes de les antigues zones vitícoles van decidir replantar novament amb vinya. A la província de Barcelona, per exemple, de les 132.755 hectàrees que hi havia abans de la fil·loxera es van replantar 97.850 hectàrees en antigues vinyes, juntament amb unes 18.150 hectàrees de no-

11. VILAR: *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, *op. cit.*, vol. III; E. GIRALT I RAVENTÓS: «Evolució de l'agricultura al Penedès», a *Actes de la I Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos del Penedès i la Conca d'Òdena*, Igualada, 1952, p. 166-176; E. GIRALT I RAVENTÓS: «L'agricultura», *op. cit.*; J. COLOMÉ i F. VALLS-JUNYENT: «La viticultura catalana...», *op. cit.*; M. BADIA-MIRÓ, E. TELLO, F. VALLS i R. GARRABOU: «The Grape phylloxera plague as a natural experiment: the upkeep of vineyards in Catalonia (Spain), 1858-1935», *Australian Economic History Review*, 50 (1) (2010), p. 39-61.

Gràfic I. Evolució de la superfície de vinya a Catalunya durant el primer terç del segle xx (hectàrees)

Font: GRUPO DE ESTUDIOS DE HISTORIA RURAL, *Estadísticas históricas de la producción agraria española, 1859-1935*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Secretaría General Técnica, 1991.

ves plantacions en llocs que ocupaven altres conreus. Les 34.905 hectàrees de vinya que s'havien perdut en aquesta demarcació van ser envaïdes per boscos i per erms i només 5.975 hectàrees van ser plantades amb cultius diversos, entre els quals la Junta Consultiva Agronòmica destacava l'olivera, els ametllers i els garrofers. En total, l'any 1909 quedaven aproximadament unes 116.000 hectàrees de vinya a la província barcelonina, que és on es trobava el major nombre de terres amb aquest conreu, seguida per la província de Tarragona, la de Lleida i la de Girona. Aquesta quantitat romandria pràcticament invariable a Barcelona fins a mitjan anys trenta, en què es va fer el salt fins a les 120.777 hectàrees que registren les estadístiques de 1933 i 1934. D'aquesta manera, l'increment de la superfície vitícola a Catalunya des de 1909 fins a la Guerra Civil va ser causat per l'ampliació de plantacions sobretot a les províncies de Tarragona i Lleida, sense que això significués, en cap cas, tornar als nivells prefil·loxèrics.¹²

12. JUNTA CONSULTIVA AGRONÓMICA: *La invasión filoxérica en España y estado en 1909 de la reconstrucción del viñedo*, Madrid, Imprenta de los Hijos de M. G. Hernández, 1911, p. 103-107.

Taula 1. Superfície plantada de vinya i percentatge de vinya sobre la superfície agrària utilitzada (SAU) a cinc municipis del Deganat de Piera, c. 1860 – c. 1925

	Hectàrees			% vinya / SAU		
	c. 1860	c. 1925	Variació (%)	c. 1860	c. 1925	Variació (%)
Els Hostalets de Pierola	930,2	762,9	-18,0	88,3	85,1	-3,2
Masquefa	2.474,0	1.572,2	-36,4	93,0	94,1	1,1
Piera	5.828,1	2.663,2	-54,3	86,8	82,5	-4,3
Sant Llorenç d'Hortons	1.167,8	1.295,5		88,7	90,4	1,7
Sant Quintí de Mediona	861,0	453,3	-47,4	79,7	87,1	7,3
Total	5.432,9	4.083,9	-24,8	87,3	87,8	0,5

Fonts: Les dades del segle XIX procedeixen de F. VALLS-JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari...*, p. 62-65. Les del segle XX procedeixen de les fonts següents: les dades dels Hostalets de Pierola, del llibre de J. PLANAS i F. VALLS-JUNYENT, *Cacics i rabassaires. Dinàmica associativa i conflictivitat social. Els Hostalets de Pierola (1890-1939)*, Vic/Igualada, Eumo / Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 2011, p. 31; per a Masquefa i Piera s'han consultat els amillaraments als respectius arxius municipals; les de Sant Llorenç d'Hortons procedeixen del cadastre de 1935, consultat a l'Arxiu Municipal; les de Sant Quintí de Mediona s'han elaborat amb els resums de les declaracions presentades pels pagesos al Servicio Agronómico Nacional i conservades a l'apartat d'Estadístiques agrícoles i ramaderes de l'Arxiu Municipal (que actualment es troba dipositat a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès).

Tanmateix, a les àrees de llarga tradició vitivinícola, com la que estem estudiant, la replantació amb vinya va comportar pocs canvis en l'estructura dels conreus. Aquest fet ja havia estat assenyalat per als Hostalets de Pierola per Jordi Planas i Francesc Valls-Junyent¹³ i es pot considerar generalitzat en totes aquestes zones, inclòs l'antic Deganat de Piera. Tot i això, la caiguda de la superfície de vinya va ser força dràstica. En alguns municipis, com Piera, s'hauria perdut el 54 % de la terra plantada de vinya i, de mitjana, en el conjunt dels cinc municipis que mostrem a la taula 1 s'hauria perdut al voltant del 25 % de la vinya entre 1860 i 1925. No s'inclou en aquesta comparació el cas de Sant Llorenç d'Hortons perquè les dades del segle corresponen al cadastre elaborat per una sèrie de topògrafs entre 1934 i 1935, el qual registra molt millor la superfície del municipi que l'amillarament que, en tractar-se d'una font de caràcter fiscal, és procliu sempre a un cert grau d'ocultació o de frau.

13. J. PLANAS i F. VALLS-JUNYENT: *Cacics i rabassaires. Dinàmica associativa i conflictivitat social. Els Hostalets de Pierola (1890-1939)*, Vic/Igualada, Eumo / Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 2011, p. 31.

Taula 2. Estructura de conreus a cinc municipis del Deganat de Piera, c. 1925 (en %)

Superfície Agrícola Utilitzada (SAU). Percentatge					
	Cereal	Vinya	Olivera	Horta	Altres
Els Hostalets de Pierola	8,4	85,1	4,8	1,7	0,0
Masquefa	5,0	94,1	0,9	0,0	0,0
Piera	9,0	82,5	6,9	1,7	0,0
Sant Llorenç d'Hortons	7,5	90,4	2,1	0,0	1,8
Sant Quintí de Mediona	3,6	87,1	5,8	3,1	0,5
Total	7,4	87,1	4,4	1,1	0,4

Font: Vegeu la taula 1.

En definitiva, però, el que destaca és que si la superfície cultivada de vinya va caure dramàticament després de la fil-loxera, l'estructura de conreus pràcticament no hauria variat, amb un predomini aclaparador de la viticultura sobre qualsevol altre tipus de conreu (taula 2). Així, durant el primer terç del segle xx, en tots els casos estudiats la vinya va superar el 80 % de la superfície agrícola utilitzada (SAU).¹⁴ Als cinc municipis del Deganat de Piera que mostrem, la replantació de la vinya va significar petites caigudes d'entre 3 i 4 punts percentuals, com en els casos dels Hostalets de Pierola i Piera, però també trobem llocs en què hi va haver un augment de la intensificació de la vinya com a conreu hegemònic, com va succeir a Masquefa, Sant Llorenç d'Hortons i Sant Quintí de Mediona. D'aquesta manera, a les portes de la proclamació de la Segona República, la vinya constituïa gairebé un monocultiu, amb petites proporcions de terres dedicades al cereal, a l'olivera i a petits horts.

L'ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT AL DEGANAT DE PIERA VERS 1930

El procés d'expansió del conreu de la vinya a partir del segle xviii es va desenvolupar, en bona part, en l'àrea de més influència de les masies.¹⁵

14. Segons la definició de l'Idescat, la superfície agrícola utilitzada està formada per les superfícies de terres llaurades i les pastures permanents.

15. Sobre l'expansió de la vinya en aquestes comarques, vegeu J. COLOMÉ i F. VALLS-JUNYENT: «La viticultura catalana...», *op. cit.*; sobre les àrees de concentració de les

Així, les plantacions de vinyes van ser impulsades inicialment per una sèrie d'emfiteutes que havien aprofitat la crisi baixmedieval per a engrandir les seves explotacions annexant-se un o més masos ròncecs a les cases pairals inicials. Aquests emfiteutes serien els que es convertirien en propietaris plens de la terra amb la fallida de l'Antic Règim i l'establiment del nou Estat liberal. Els emfiteutes/propietaris començaren a establir alguns parents en condicions relativament favorables, però a mesura que l'expansió de la vinya va impulsar també el creixement demogràfic i es va intensificar la pressió sobre la terra, els qui havien establert van seguir dues vies: una, ampliar la superfície de vinya bé substituint conreus bé amb noves rompudes, i l'altra, intentar recuperar les antigues rabasses per tornar a cedir la terra en condicions més oneroses per als pagesos que les havien de treballar.¹⁶

Com a conseqüència d'aquest procés, cap a 1860, moment en què en aquestes comarques la vinya ja era predominant —inclòs l'antic Deganat de Piera—, ens trobem amb un conjunt de mitjans i grans propietaris que haurien cedit bona part de les seves terres per plantar-hi vinya. Durant el segle XIX, molts d'aquests propietaris seguiren diverses estratègies per tal d'anar engrandint els seus patrimonis, entre les quals hi va jugar un paper fonamental el de l'agregació per via matrimonial. Francesc Valls-Junyent ho ha explicat perfectament seguint la trajectòria de la nissaga Mata de Garrigues-Subirats-de Camps. En aquest cas, l'estratègia matrimonial acabaria culminant amb el casament, l'any 1926, de la pubilla del mas Mata de Garrigues amb l'hereu del marquès de Camps.¹⁷ L'avi d'aquest darrer, Pelagi de Camps, que ja era el principal contribuent de la província de Girona, va incorporar un notable patrimoni de l'Alt Penedès en casar-se amb Concepció d'Olzinellas. Ja al segle XX, la unió de les famílies de Camps i Subirats (taula 3) va convertir el marquès de Camps en un dels principals propietaris de la regió vitícola del Penedès, tenint en compte, a més, que la casa de Camps ja es tractava, de la principal propietària rural catalana.¹⁸

masies, A. ESTEVE PALÓS i M. VALLS FIGOLS: «Masos, masies i cases de pagès a la Catalunya de 1860», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 69 (2010), p. 97-112.

16. F. VALLS-JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari...*, op. cit.; P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, op. cit.; E. TELLO i M. BADIA-MIRÓ, «L'expansió de la frontera interior: un model per explicar l'especialització vitícola catalana (1720-1939)», a J. COLOMÉ, J. PLANAS i F. VALLS-JUNYENT (ed.): *Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015, p. 51-82.
17. F. VALLS-JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari...*, op. cit., p. 286-294.
18. H. ESTAELLA: «La gran propietat a les comarques gironines», *Recerques*, 16 (1984), p. 71-92; J. PONS i M. A. ADROER: «Salt i el marquès de Camps: un cas de caciquisme», *Revista de Girona*, 129 (1988), p. 82-87.

Taula 3. Patrimonis de les famílies Subirats i de Camps a l'Alt Penedès i l'Anoia, c. 1925 (en hectàrees)

	Família Subirats-Prats	Marquès de Camps
El Bruc*	117,1	
Esparreguera*	78,2	
Els Hostalets de Pierola	186,4	
Masquefa	129,5	
Sant Llorenç d'Hortons		68,6
Subirats		706,3
Total	511,2	774,9

* Les dades del Bruc i d'Esparreguera corresponen als amillaraments de 1860.

Fonts: Les dades procedeixen dels amillaraments consultats als respectius arxius locals. Les dades de l'amillarament de 1925 dels Hostalets de Pierola m'han estat cedides per Francesc Valls-Junyent. En el cas del Bruc i d'Esparreguera, la font és F. VALLS-JUNYENT: *La dinàmica del canvi agrari...*, p. 291-292.

Fins a quin punt aquest procés de concentració de patrimonis va ser generalitzat i va provocar un augment de la concentració de la propietat? La taula 4, sense ser definitiva, apunta a dos fets. Un, que al segle XIX i en alguns municipis —com és el cas de Masquefa i de Sant Quintí de Mediona—, la propietat estava relativament concentrada, amb índexs propers o que superaven el 0,8. És probable que en aquests les variacions fossin mínimes, ja fossin a l'alça o bé, com en el cas de Masquefa, a la baixa. En aquells municipis en què la propietat es trobava menys concentrada, com és el cas dels Hostalets de Pierola o de Sant Llorenç d'Hortons, la concentració de la propietat va augmentar de manera notòria.

Taula 4. Índex de Gini a cinc municipis del Deganat de Piera, c. 1860 – c. 1925*

	c. 1860	c. 1925	Variació (%)
Els Hostalets de Pierola	0,5705	0,7223	26,6
Masquefa	0,7817	0,7308	-6,5
Piera	s. d.	0,8167	
Sant Llorenç d'Hortons	0,4925	0,8072	63,9
Sant Quintí de Mediona	0,8242	sd	

* Aquest índex s'ha calculat amb les hectàrees de terra. L'índex de Gini mesura el grau de desigualtat de 0 a 1, en què 0 equival a una perfecta igualtat (tots tindrien les mateixes hectàrees de terra) i 1 equival a una completa desigualtat (la terra estaria en mans d'un sol individu).

Fonts: Vegeu la taula 1.

Tanmateix, la crisi finisecular va tenir un efecte contradictori. Josep Colomé va detectar que aquesta va afectar algunes grans propietats i es va produir un procés de fragmentació, amb un increment del nombre de petits propietaris entre mitjan segle XIX i el primer terç del XX. Ho atribuïa al desmembrament d'alguns grans patrimonis que no haurien pogut atendre les necessitats de replantació.¹⁹ Però Aracil i d'altres assenyalen la possible existència, al mateix temps, d'un doble procés de fragmentació i de concentració de la propietat, que no seria contradictori. Així, aquests autors indiquen que la crisi finisecular hauria afectat en major mesura la mitjana propietat, que no la gran.²⁰

Taula 5. Estructura de la propietat en cinc municipis del Deganat de Piera, c. 1930 (percentatge del nombre de contribuents i de la quota en pessetes)

	Quota de la contribució rústica en pessetes.			
	Nombre de contribuents (%)			
	< 50	50-200	200-500	> 500
Els Hostalets de Pierola	79,7	11,2	5,6	3,6
Masquefa	88,2	6,1	3,3	2,4
Piera	79,1	13,9	3,3	3,6
Sant Llorenç d'Hortons	68,6	20,1	3,6	7,7
Sant Quintí de Mediona	84,7	10,4	3,1	1,8
Total	80,4	12,5	3,6	3,5
	Quota de la contribució rústica en pessetes.			
	Import (%)			
	< 50	50-200	200-500	> 500
Els Hostalets de Pierola	18,5	13,9	24,9	42,7
Masquefa	31,4	9,9	21,0	37,8
Piera	19,1	17,8	14,8	48,4
Sant Llorenç d'Hortons	11,9	12,2	8,5	67,4
Sant Quintí de Mediona	26,6	20,1	21,1	32,2
Total	19,7	15,5	16,2	48,5

Font: *Repartimiento individual de la contribución territorial sobre la riqueza rústica*, corresponent a cada municipi, consultada als respectius arxius municipals.

19. J. COLOMÉ: «Estructura de la propiedad...», *op. cit.*
 20. R. ARACIL, L. FERRER, S. PONCE, J. RECAÑO i A. SEGURA: «L'estructura de la propietat de la terra i la Catalunya rural: les comarques de Barcelona i Girona (1850-1930)», *Estudis d'Història Agrària*, 13 (1999), p. 183-199.

D'aquesta manera, a les portes de la proclamació de la Segona República, l'any 1931, ens trobem en l'àrea del Deganat de Piera amb una propietat relativament concentrada, en la qual la presència de grans propietaris continuava essent relativament important. El 3,8 % dels contribuents que pagaven més de 500 pessetes de quota acumulaven el 48,5 % de la riquesa rústica.²¹ D'altra banda, destaca la feblesa relativa de les capes mitjanes de propietaris i l'existència, al començament dels anys trenta, d'un bon nombre de petits contribuents —al voltant del 80 %—, que tanmateix només disposaven de prop d'un 20 % de la riquesa rústica.

Taula 6. El pes de la propietat forana en la riquesa rústica al Deganat de Piera, c. 1930

	% propietaris forans		% riquesa de propietaris forans		Riquesa/ contribuent (tots els contribuents)	
	>2.500 ptes. de riquesa rústica	Tots els propietaris	>2.500 pessetes de riquesa rústica	Tots els propietaris	Veïns	Forans
Masquefa	sd	sd	sd	sd	sd	sd
Els Hostalets de Pierola	60,0	44,7	60,7	55,0	259,3	392,4
Piera	57,9	28,6	64,8	45,7	214,9	451,4
Sant Llorenç d'Hortons	66,7	39,7	71,8	51,0	465,2	734,5
Sant Quintí de Mediona	83,3	30,9	88,4	62,0	115,4	420,3
Total	67,4	30,0	71,9	46,2	276,7	553,6

Fons: Elaboració pròpia amb les fonts de la taula 5.

Entre els propietaris destaca el pes relativament elevat que té la propietat forana. Josep Colomé ja havia destacat aquest fet per als municipis de

21. Gemma Tribó ha considerat com a grans propietaris aquells contribuents que tenien una riquesa rústica superior a 2.500 pessetes. La quota de 500 pessetes correspondria, aproximadament, a una riquesa d'unes 2.000 pessetes o més. G. TRIBÓ I TRAVERIA: «Burguesia barcelonina i gran propietat al Baix Llobregat (1850-1930)», a AUTORS DIVERSOS: *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*, Barcelona, Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 149-178.

la Granada i Castellví, per al segle XIX. Gemma Tribó ho ha remarcat també, en aquest cas fent referència a la presència de la burgesia barcelonina a l'àrea del Baix Llobregat entre els propietaris d'aquesta comarca, cosa lògica donada la proximitat geogràfica.²² En el nostre cas i per al primer terç del segle XX, penso que el que s'ha de destacar és que el pes de la propietat forana era molt més intens entre els grans propietaris que en la resta. El percentatge de propietaris forans i de riquesa rústica que representen és molt més elevat que entre el conjunt de propietaris. Això es confirma quan veiem que la mitjana de la riquesa rústica és dos cops superior entre els propietaris forans que entre la resta. Alguns dels antics emfiteutes, a mesura que engrandien les seves hisendes, haurien acabat fixant la seva residència fora del municipi, a la capital comarcal o bé fins i tot a Barcelona o en municipis propers, com és el cas de Joan Subirats Parent o de la seva vídua, Maria Prats, que als anys vint i trenta vivien a la capital catalana, o bé del polític carlí José de España y Orteu i els seus descendents, residents a l'Hospitalet de Llobregat i principals propietaris de Piera. Alguns d'aquests patrimonis acabarien en mans de propietaris que ja residien no ja fora del municipi, sinó lluny de la regió del Deganat i, fins i tot, de l'Anoia i del Penedès: aquest seria el cas de Pilar de Andrade y Despujol, principal propietària de Sant Llorenç d'Hortons, la qual es va casar amb Joaquín de Sarriera y de Milans del Bosch i traslladà el seu domicili a Madrid,²³ o bé el de Luis Beltrán Escrivá de Romaní y Sentmenat, V Marquès de Monistrol, un dels principals propietaris de Piera —i principal contribuent de rústica a Sant Sadurní d'Anoia—, que també residia a la capital del regne.

PROPIETAT I EXPLOTACIÓ DE LA TERRA: EL PAPER DE LA PARCERIA

La major part d'aquests grans propietaris havien optat durant el segle XIX per explotar bona part de les seves terres cedint-les a rabassa morta, tal com ja s'ha indicat. En aquest sentit, és paradigmàtic el cas dels propietaris de Can Guineu, a Sant Sadurní d'Anoia, amb terres en aquest municipi, però també a Subirats, Masquefa, Piera, Vilafranca del Penedès i Font-rubí, amb un total d'unes 420 hectàrees, les quals tenien cedides majoritàriament a rabassa morta. En aquest cas, Marc Mir Capella havia costejat bona part de la replantació de les seves vinyes i les va tornar a cedir als seus antics rabas-

22. J. COLOMÉ: «Estructura de la propiedad...», *op. cit.*; G. TRIBÓ I TRAVERIA: «Burguesia barcelonina...», *op. cit.*

23. La referència del casament a *La Vanguardia*, 18 d'octubre de 1914.

saires amb un nou contracte, en aquest cas de parceria. El seu fill, Pere Mir Ràfols, gestionava un ampli patrimoni que no tan sols incloïa les terres, sinó també alguns molins paperers i béns immobles i tenia el suport d'un administrador per dur a terme la gestió de les terres. En total, l'hereu de Can Guineu tenia 170 rabassaires o parcers treballant per a ell, repartits en les propietats escampades pels municipis que s'han indicat més amunt.²⁴

Altres propietaris havien decidit cedir només part de l'explotació de les seves terres als rabassers. Un exemple seria el de l'heretat de la Beguda Baixa, propietat de la família Cañadell Llopart. En aquest cas, com veurem tot seguit, es tracta d'una propietat que es trobaria al límit entre la mitjana i la gran propietat. L'any 1877, a la mort de Josep Llopart Bartomeu, es feia un inventari *post mortem*, en el qual la seva vídua, Maria Romagosa i Garrigosa, exposava que no acceptava l'usdefruit dels béns del seu marit i el cedia a la seva filla Teresa Llopart Romagosa. La part més valuosa de l'inventari era l'heretat «compuesta de regadío, cereales, viña, olivar, bosque e yermo, de cabida noventa y siete mojudas», equivalent a unes 48 hectàrees, la qual estava «gravada con varios establecimientos a rabassa morta a favor de varios particulares que cultivan parte de ella en distintas suertes», i tot seguit s'afirmava que no era «posible a los otorgantes según expresan individualizar dichos establecimientos o las piezas cedidas a rabassa morta con los enfiteotas o cultivadores y las partes de frutos que prestan por carecer de las noticias que se requieren o de los datos necesarios en este acto».²⁵ Vint-i-nou anys després, quan l'espòs i vidu de Teresa Llopart Romagosa, Francesc Cañadell Comellas, i el seu fill, Josep Cañadell Llopart, decidien fer inventari dels béns arran de la mort de l'esposa i mare, es descrivia la finca de la Beguda Baixa novament com una heretat amb policultiu de 97 mujades, però de la qual s'havia de descomptar «la superficie de varios establecimientos perpetuos que de solares de esta heredad se otorgaron», de manera que quedava lleugerament reduïda a unes 96,84 mujades, que equivalien, segons aquest inventari, a 47,4130 hectàrees de terra, i s'indicava:

Antes esta heredad se cultivaba en distintas suertes por varios aparceros o rabassers que pagaban partes de frutos en virtud de contratos o concesiones

24. C. QUEROL I ROVIRA: «El conflicte rabassaire a Can Guineu, Sant Sadurn d'Anoia», a R. ARNABAT: *Els treballs i el món del treball al Penedès. Actes del III Seminari d'Història del Penedès*, Institut d'Estudis Penedesencs, 2007, p. 228; J. COLOMÉ: «Estructura de la propiedad...», *op. cit.*; G. TRIBÓ I TRAVERIA: «Burguesia barcelonina... », *op. cit.*, p. 256-257.
25. Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès (ACAP), fons Montal (Sant Llorenç d'Hortons), 1876-1900, 1877, doc 2.

temporales, pero que con motivo de haber la filoxera muerto la viña que cultivaban y por transcurso de tiempo han caducado todas las concesiones.²⁶

Taula 7. Producció de raïm de l'heretat de la Beguda Baixa, de Josep Cañadell Llopart, 1909-1935 (mitjana kg de raïm)

Vinyes pròpies	Vinyes cedides a rabassa o parceria			Producció total vinyes
	Parts del propietari	Parts del rabassaire	Total	
25.169,7	26.410,8	60.419,2	86.829,9	111.999,6
26.160,2	32.395,8	74.111,0	106.506,8	132.667,1
32.818,0	39.118,6	89.490,4	128.609,0	161.427,0
27.085,8	38.858,8	88.896,1	127.754,8	154.840,6
31.405,3	26.598,7	60.849,0	87.447,7	118.853,0

Nota: El *Llibre de les collites* ens informa només de les cargues de raïm que rep el propietari del parcer i de les que produeixen les vinyes pròpies. La carga de raïm era una mesura de l'àrea del Penedès que, segons Ramon Bosch de Noya, equivalia a 166,4 quilograms (R. BOSCH DE NOYA I CASANOVAS: «La carga de raïms», *Miscel·lània Penedesenca*, 12 (1988), p. 119-126). Tanmateix, per convertir les cargues de raïm a quilos he usat la mitjana de 1951 a 1955 de les equivalències en quilos i cargues que ofereix el *Llibre de les collites de Can Montal*. La producció total de les vinyes cedides a parceria o rabassa s'ha estimat tenint en compte que als anys trenta Josep Cañadell Llopart tenia onze parcers que treballaven dotze peces. D'aquests, nou partien al terç (33 %), dos al quint (20 %) i un al quart (25 %). Hem seguit aquesta proporció, que suposa que les parts del propietari representaven un 30,42 % del total de la collita de les vinyes cedides, per estimar la producció d'aquestes vinyes.

Font: Elaboració pròpia amb les dades d'ACAP, fons Montal (Sant Llorenç d'Hortons), *Llibre de les collites*.

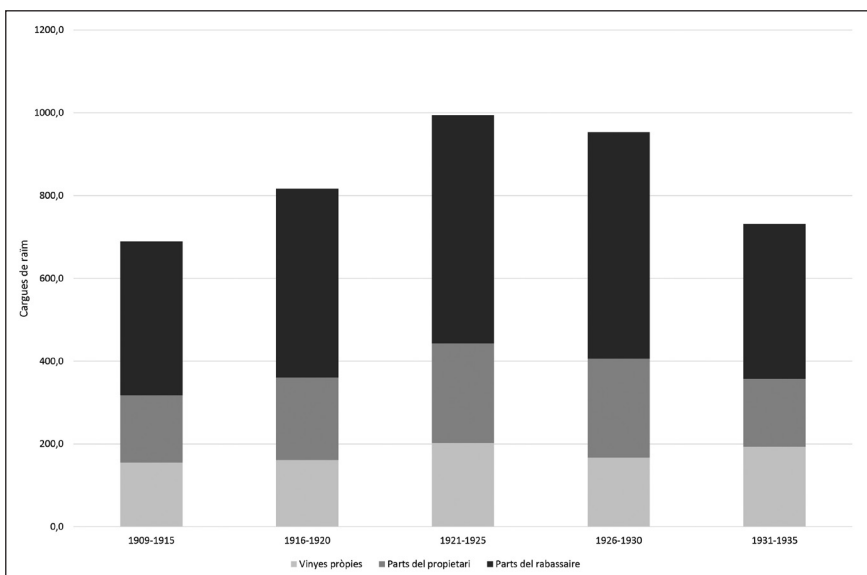
Aparentment, doncs, els rabassaires havien desaparegut després de la fil·loxera. Però, gràcies al *Llibre de les collites*, sabem que una part important de les vinyes d'aquesta explotació era treballada per una sèrie de parcers que anualment entregaven una part de la collita a Can Cañadell de la Beguda Baixa. Amb aquest *Llibre de les collites* s'ha pogut reconstruir l'ingrés de la producció de les vinyes de Josep Cañadell Llopart entre 1909 i 1935,²⁷ distingint entre les parts que rebia dels seus rabassers i les que provenien de producció pròpia. Mitjançant aquesta documentació podem veure com al voltant del 80 % de la producció total de l'heretat provenia de les vinyes cedides a rabassa. D'aquesta producció, prop d'un terç anava a parar a mans del propietari, de manera que en els anys previs a la proclama-

26. ACAP, fons Montal (Sant Llorenç d'Hortons), 1902-1913, 1903, doc 8.

27. De fet, Josep Cañadell Llopart va morir l'any 1934 i el va succeir en la gestió de la finca el seu fill Francesc Cañadell Llopart.

ció de la Segona República, al voltant del 55 % dels ingressos per raïm li pervenien dels seus parcers o rabassaires. De fet, la principal producció de la seva heretat era el conreu de la vinya que, segons el cadastre fet entre 1934 i 1935, ocupava el 59 % de la superfície total de la seva hisenda —descomptades les cases—, mentre que la resta, un 40 %, era bosc i unes petites proporcions de cereal, d'olivera i d'erm.²⁸

Gràfic 2. Producció de raïm de l'heretat de la Beguda Baixa de Josep Cañadell Llopart, 1909-1935 (mitjana kg de raïm)

Fonts: Vegeu la taula 7.

En resum, podem identificar tres formes bàsiques de gestió de la terra entre els grans propietaris agrícoles —o entre aquells que, com la família Cañadell Llopart, es trobaven al límit de la mitjana i gran propietat— d'una zona vinícola com la de l'àrea del Deganat de Piera, i que eren vigents encara durant la primera meitat del segle xx. D'una banda, l'opció preferida de la gran propietat hauria estat la gestió a través de la figura d'un administrador, la qual, com afirmen Garrabou, Planas i Saguer, ampliava la capaci-

28. Arxiu Municipal de Sant Llorenç d'Hortons (AMSLH), Cadastre 1935.

tat d'intervenció i control del propietari sobre la producció agrària.²⁹ En segon lloc, trobaríem aquells propietaris que cedien part de la seva hisenda a parceria o rabassa, però que en mantenien una part en explotació directa i controlaven ells directament els seus parcers. Finalment, l'opció que entre els grans i mitjans-grans propietaris sembla que era minoritària era la possibilitat de gestionar directament la major part de les terres i només cedir una petita part o cap a rabassa o parceria, com és el cas de la família Raventós de Can Codorniu, a Sant Sadurní d'Anoia.³⁰

Taula 8. Distribució de la terra per règim de tinença el 1962 (en %)

	%				Hectàrees
	Propietat	Arrendament	Parceria	Altres	
Deganat de Piera*	70,8	3,1	23,2	2,8	42.670
DO Penedès	69,8	1,5	26,5	2,2	88.415
Barcelona	77,9	6,8	14,0	1,3	626.821
Tarragona	83,5	3,1	11,5	1,9	507.379
Lleida	84,6	2,4	10,3	2,7	1.052.484
Girona	79,7	9,9	8,7	1,7	507.539
Catalunya	81,9	5,0	11,1	2,1	2.694.223

* Inclou tots els municipis del Deganat de Piera.

Fonts: INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA en col·laboració amb el MINISTERIO DE AGRICULTURA i l'ORGANIZACIÓN SINDICAL, *Primer censo agrario de España. Resúmenes nacionales*, Madrid, 1966.

El predomini de la cessió de part de la terra a parceria o a rabassa de bona part dels propietaris es reflectiria encara en una data tan allunyada de la fi de la Guerra Civil com ho és l'any 1962, moment en què s'elabora el primer cens agrari d'Espanya. Aquest recurs havia estat molt més intens en les àrees de predomini de la viticultura —com és el cas del Deganat de

29. R. GARRABOU, J. PLANAS i E. SAGUER: «Administradores, procuradores y apoderados: una aproximación a las formas de gestión de la gran propiedad agraria en la Cataluña contemporánea», a H. CASADO i R. ROBLEDO (ed.): *Fortuna y negocios. La formación y gestión de grandes patrimonios (s. XVI-XX)*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2002, p. 301-321.

30. J. COLOMÉ: «Estructura de la propiedad...», *op. cit.*, p. 244.

Piera o del conjunt de la Denominació d'Origen Penedès— que a la resta de l'agricultura catalana, com ho demostra el fet que la parceria i altres formes de tinença de la terra doblaven o més que doblaven la mitjana catalana (taula 8). Tot i els canvis produïts en l'agricultura i en la societat després de 1939, Maria de Bolòs afirmava que cap a començaments de la dècada de 1960 la parceria encara era l'opció majoritària entre la gran i la mitjana propietat, i molt especialment en l'àmbit de la vitivinicultura, malgrat que en aquells moments ja existia «una tendencia más marcada a la explotación directa de las fincas por sus propios propietarios», de tal manera que la parceria s'utilitzava en aquells moments només en un 40 % de les vinyes catalanes.³¹

ELS CONREADORS FAMILIARS DESPRÉS DE LA FIL·LOXERA³²

Si l'impuls de la viticultura va ser obra, en la seva major part, dels grans emfiteutes propietaris, els altres grans protagonistes d'aquesta història van ser els treballadors de la terra: els rabassaires. L'aspecte fonamental i que, fins a l'arribada de la fil·loxera, caracteritzava el contracte de rabassa morta era la seva indefinició temporal —les rabasses duraven mentre vis-

31. M. DE BOLÒS CAPDEVILA: «La viticultura catalana en el momento actual», *Información Comercial Española*, 342 (1962), p. 135-140. En les definicions del *Censo agrario de España 1962*, l'Institut Nacional de Estadística indica que, pel que fa referència a la tinença de la terra, la columna «Altres» fa referència a tots aquells tipus de tinença que no són explotacions directes, arrendaments o parceries, inclosos censos i cànon. D'acord amb això, podem considerar que aquesta columna inclou, en el cas de les zones vitícoles, aquelles terres que es declaraessin portar a rabassa i no a parceria.
32. Utilitzo aquesta expressió en lloc del de pagesia familiar, tot i que són molt semblants. Conreadors familiars és com es van definir els rabassaires o parcers en aquestes zones en els censos sindicals agrícoles formats arran del Decret de sindicació obligatòria del 27 d'agost del 1936 (vegeu el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 248, 30 d'agost de 1936, p. 1263-1264). El concepte de pagesia familiar el va definir Gregory M. Luebbert, que considerava que aquest estrat el formaven aquells petits i mitjans propietaris que tindrien prou terra per a ocupar-se ells i la seva família. En aquest sentit, tot i que encaixaria *grosso modo* amb el que coneixem sobre els rabassaires o els parcers, és cert que una bona part d'aquests no tenien prou terra ni per arribar a ocupar tots els actius familiars. G. M. LUEBBERT: *Liberalismo, fascismo o socialdemocracia: clases sociales y orígenes políticos de los regímenes de la Europa de entreguerras*, Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, 1997, p. 484; J. CASANOVA RUIZ: «Liberalismo, fascismo y clase obrera: algunas contribuciones recientes a la historia comparada de la Europa de entreguerras», *Studia Historica. Historia Contemporánea*, x-xx, 1992-1993, p. 112.

quessin els ceps—, que la pràctica habitual dels colgats i capficats convertia en una cessió a perpetuïtat. Per aquest motiu, Emili Giralt ja situava la desnaturalització del contracte a mitjan segle XVIII, quan els propietaris van començar a reclamar que es fixés la durada en cinquanta anys.³³ De manera que, fins a finals del segle XIX, els rabassaires encara podien aspirar a reclamar canvis legislatius que els reconegués la condició de senyors del domini útil de les vinyes que havien plantat. Canvis, d'altra banda, que no arribarien mai, donades les condicions polítiques posteriors a la Primera República Espanyola.

L'arribada de l'hemípter groc va tallar de soca rel aquest debat i els rabassaires van acabar perdent aquesta condició, tant en termes jurídics com fiscals, tal com assenyalaven Jordi Planas i Francesc Valls-Junyent.³⁴ Així, la pèrdua de la «condició fiscal» es tradueix en una reducció dràstica del nombre de rabassaires que apareixen a l'amillament, tal com ens ha mostrat aquests autors per al cas dels Hostalets de Pierola. Aquest fenomen respon tant al canvi de «condició jurídica» com al fet que moltes de les famílies rabassaires van optar pel camí de l'emigració com a resposta a la crisi finisecular.³⁵ En aquest sentit, la desaparició dels rabassaires de les fonts fiscals dificulta en gran mesura determinar quines eren les característiques de l'explotació familiar pagesa. En la majoria dels amillaments que he consultat del segle XX, els parcers o rabassers no hi consten. De tota manera, en comptades ocasions una part relativament important dels parcers apareixen als amillaments. Aquest és el cas dels Hostalets de Pierola, de Masquefa i de Piera, on sí que és possible identificar una bona colla d'aquests conreadors familiars.³⁶

33. E. GIRALT I RAVENTÓS: «El conflicto “rabassaire”...», *op. cit.* Una crítica a aquesta visió d'Emili Giralt es pot trobar a J. CARMONA i J. SIMPSON: «A l'entorn de la qüestió agrària catalana: el contracte de rabassa morta i els canvis en la viticultura, 1890-1929», *Recerques*, 38 (1999), p. 105-124, i J. CARMONA i J. SIMPSON: «The “Rabassa Morta” in Catalan Viticulture: The Rise and Decline of a Long Term Sharecropping Contract, 1670s-1920s», *Journal of Economic History*, 59 (2) (1999), p. 290-315.

34. J. PLANAS i F. VALLS-JUNYENT: *Cacics i rabassaires...*, *op. cit.*, p. 32.

35. J. COLOMÉ FERRER i F. VALLS-JUNYENT: «Las consecuencias demográficas de la crisis filoxérica en la región vitícola del Penedès (Cataluña)», *Historia Agraria*, 57 (2012), p. 47-77.

36. En el cas dels Hostalets de Pierola, la identificació dels rabassaires l'ha dut a terme Francesc Valls-Junyent, a qui vull agrair que m'hagi cedit la seva base de dades. En els casos de Masquefa i de Piera s'indicava el tipus de règim de tinença de la majoria de peces de terra amillarades. A Piera, a més, molts grans propietaris detallaven que en alguna peça «el total de riqueza de esta finca figura a cargo del aparcerero».

Taula 9. L'explotació familiar pagesa rabassaire, c. 1925 (unitats familiars, hectàrees per unitat familiar i percentatge de rabassa de l'explotació familiar)

Hectàrees	Els Hostalets de Pierola			Masquefa			Piera		
	UF	Ha/UF	% rab.	UF	Ha/UF	% rab.	UF	Ha/UF	% rab.
00,00-01,00	22	0,7	100,0	3	0,8	100,0	89	0,6	98,0
01,01-03,00	98	2,0	99,9	81	2,1	94,1	76	1,8	90,5
03,01-05,00	41	3,7	100,0	31	3,8	93,6	20	3,8	80,0
05,01-10,00	19	6,9	97,8	14	6,4	92,7	11	7,1	90,9
> 10,00	3	12,3	100,0	2	11,8	100,0	1	11,3	78,1
Total	183	2,9	99,4	131	3,1	94,0	197	1,8	89,1

Fons: Vegeu l'annex 1.

D'aquesta manera, podem apuntar algunes de les característiques de les explotacions que menaven les famílies rabassaires de l'àrea del Deganat de Piera durant el primer terç del segle xx. En primer lloc, destaca el fet que la majoria d'unitats familiars treballaven explotacions petites o molt petites. En el cas dels Hostalets, el 54 % de les famílies disposaven de petites explotacions d'entre 1 i 3 hectàrees de terra. A Masquefa el percentatge augmentava fins al 62 %, mentre que a Piera la situació era lleugerament diferent, atès que les famílies que es trobaven en aquest interval només eren un 39 %, de manera que en aquest municipi la majoria de famílies estaven situades en la franja dels que podien tenir menys d'una hectàrea de terra. En definitiva, una gran quantitat de rabassaires disposaven de menys de tres hectàrees de terra: 66 % als Hostalets de Pierola, 64 % a Masquefa i 84 % a Piera. A l'altre extrem dels conreadors familiars, hi trobem aquelles unitats que treballaven explotacions superiors a les 10 hectàrees, les quals eren una petita minoria, però que portaven la gestió d'un conjunt de parcel·les que les convertien en explotacions de mitjanes-petites dimensions, amb una cabuda d'entre les 11 i les 12 hectàrees.

En segon lloc destaca el fet que, malgrat que moltes famílies tenien d'un petit tros de terra per complementar l'explotació a rabassa, es tractava generalment de parcel·les molt petites que no feien augmentar significativament les explotacions familiars. En aquest sentit, destaca el fet que a Piera

són les unitats familiars que disposaven de més de tres hectàrees les que complementen les seves explotacions a rabassa o parceria amb altres que tenen en propietat.

Taula 10. Percentatge de vinya sobre la superfície agrària utilitzada (SAU) en les explotacions a rabassa, c. 1925

Hectàrees	% hectàrees de vinya sobre la SAU					
	Els Hostalets de Pierola		Masquefa		Piera	
	Rabassa	Propietat	Rabassa	Propietat	Rabassa	Propietat
00,00-01,00	97,9	0,0	99,9	0,0	98,8	83,3
01,01-03,00	97,2	50,0	99,5	68,4	99,0	83,6
03,01-05,00	92,1	0,0	99,9	43,1	97,7	86,9
05,01-10,00	88,6	100,0	99,9	76,6	98,8	100,0
> 10,00	94,5	0,0	99,9	0,0	100,0	91,8
Total	93,6	94,3	99,7	62,7	98,7	88,5

Fonts: Vegeu l'annex 1.

Finalment, podem constatar com les explotacions d'aquests conreadors familiars es concentraven sobretot en la vinya, amb molta més intensitat que en el conjunt dels respectius municipis. Si, tal com hem vist anteriorment, la vinya s'acostava a la categoria de monocultiu, en el cas de les petites explotacions menades per rabassaires n'assolia la categoria plena. Tot i que la majoria de terres en propietat també es destinaven al conreu de la vinya, en molts casos aquestes mateixes parcel·les que posseïen directament les famílies rabassaires, les quals complementaven les seves explotacions familiars, es destinaven a horts o cereals, com es fa palès sobretot en els casos de Masquefa i de Piera, on la vinya representava, de mitjana, el 62,7 % i el 88,5 % de la SAU d'aquestes unitats familiars.

La major part d'aquests conreadors familiars van mantenir-se a les terres que ja treballaven establint nous contractes que, tanmateix, eren molt similars als antics contractes de rabassa, fet que ha donat lloc a un debat sobre la desnaturalització del contracte de rabassa morta.³⁷ Tanmateix algu-

37. Entre els autors que han defensat la desnaturalització de la rabassa hi ha E. GIRALT: «El conflicto "rabassaire"...», *op. cit.*, i J. COLOMÉ: «Estructura de la propiedad...», *op. cit.*; entre els que defensen que els contractes s'establiren amb posterioritat a la fil·loxera continuaven sent de rabassa, vegeu J. CARMONA i J. SIMPSON: «A l'entorn de la qüestió agrària...», *op. cit.*, i J. CARMONA i J. SIMPSON: «The "Rabassa Morta"...», *op. cit.*

nes coses havien canviat, la primera de les quals era l'eliminació de la indefinició sobre la temporalitat dels establiments. A partir de la replantació, les vinyes tenien una durada determinada, tot i que variable. De manera que els contractes que es van començar a fer van denominar-se de parceria o d'arrendament a parts de fruits o, com expressava Antoni Rifé i Parera, propietari de la finca de la Plana de Piera, però resident a Barcelona, en el contracte privat que va establir el 16 de maig de 1929 amb Lluís Mora i Valls, pagès de Piera, «arrendamiento a aparcería».³⁸ Això no obvia el fet que alguns propietaris no van tenir inconvenient a establir contractes de molt llarga durada que consideraven de rabassa, com és el cas de Jaume Ferrer Guixà, administrador judicial de l'heretat de Can Ferrer de la Vall, que el 1902 establí un contracte amb Antoni Anglarill per una durada de cent anys.³⁹

En segon lloc, una de les característiques principals de les noves plantacions és que es van dur a terme basant-se fonamentalment en contractes privats, una bona part dels quals eren de caràcter informal, és a dir, s'establien verbalment entre propietaris i rabassaires. Aquesta és una de les característiques que Giralt considerava com a definidores de la desnaturalització del contracte de rabassa morta i és un fenomen que el notari Sebastià Parés Goncer detectava ja a finals del segle XIX.⁴⁰ Aquesta pràctica es devia generalitzar durant el primer terç del segle XX. En aquest sentit, disposem d'algunes evidències que ens indiquen fins a quin punt va ser així. D'aquesta manera, de les 14 demandes de revisió de contracte que es conserven de les més de 4.000 que es van presentar a la Comissió Arbitral del Districte d'Igualada a partir del maig de 1934, 6 assenyalaven que el contracte que tenia el pagès amb el propietari era verbal i 8, escrit —sense indicar si aquesta escriptura era pública o privada—.⁴¹ En l'únic municipi del Dega-

38. Arxiu Comarcal de l'Anoia (ACAN), fons Arxiu Municipal d'Igualada (ACAN), III, Agricultura i ramaderia, *Expedients de reclamació davant la Comissió Arbitral per resoldre els conflictes de conreu*, expedient núm. 44.

39. ACAN, fons Arxiu Municipal d'Igualada, III, Agricultura i ramaderia, *Expedients de reclamació davant la Comissió Arbitral per resoldre els conflictes de conreu*, expedient núm. 18.

40. E. GIRALT I RAVENTÓS: «El conflicto “rabassaire”...», *op. cit.*, p. 59-60 i 72.

41. ACAN, fons Arxiu Municipal d'Igualada, III, Agricultura i ramaderia, *Llibre d'actes de la Comissió Arbitral per Resoldre Conflictes de Conreu*. Aquestes demandes són les que es van presentar a l'empara de la Llei de contractes de conreu. Per altres casos que s'han pogut consultar sabem que les demandes es presentaven amb un imprès i que la Comissió les numerava d'una en una. En el cas de la CAD d'Igualada, el nombre més alt que apareix en les 14 que s'han conservat és 4.286, de manera que podem considerar que són aquestes, com a mínim, el nombre de demandes de revisió que es van presentar entre el període que va de maig a setembre de 1934. La major part d'aquestes demandes són de

nat de Piera que es trobava dins el partit judicial de Terrassa, Olesa de Montserrat, es van presentar 60 demandes. D'aquestes, en 24 es reconeixia el contracte escrit i en 36 s'afirmava que era verbal, la major part dels quals s'havien establert després de la crisi fil·loxèrica.⁴² Alguns altres exemples ens permeten entendre aquesta extensió de la via privada entre propietaris i parcers per contractar. Així, Jaume Vallès, propietari i veí de la Torre de Claramunt, havia establert un contracte privat —però escrit— de parceria amb Conrad Xaus, pagès, també de la Torre de Claramunt.⁴³ En el cas de Josep Cañadell Llopart, l'únic contracte que hem trobat posterior a la fil·loxera és el de l'establiment perpetu —és, per tant, una emfiteusi— per a plantar-hi vinya que va fer a Benet Riba Puig, també veí de Sant Llorenç d'Hortons. Es tracta d'un contracte privat, escrit a màquina, la darrera clàusula del qual aclareix per què no va ser dut mai davant de notari:

OCTAVA.=Este documento privado quieren las partes tenga toda la fuerza y eficacia entre ellas, cual si fuese escritura pública, que podrá ser elevada a tal, a petición de cualquiera de las partes, *corriendo a cargo del adquirente todos los gastos que por todo concepto se originen incluso los de una copia auténtica para el establente.*⁴⁴

Un altre dels aspectes que podem destacar és que amb la nova vitivinicultura va augmentar la implicació i el control dels propietaris sobre les tasques que s'havien de dur a terme a la vinya, encara que fos per persona interposada. Josep Colomé destaca el paper que va jugar Marc Mir i Capella en la replantació de les seves vinyes.⁴⁵ El control del propietari sobre aspectes com la replantació o la verema són temes recurrents en les reclamacions rabassaires.⁴⁶ Posem algun altre exemple. En el contracte privat entre els ja

municipis que es trobaven inclosos a l'antic Deganat de Piera —3 de la Llacuna, 3 de Vilanova del Camí, 2 del Bruc i 1 de Collbató—, mentre que la resta són de municipis propers a aquesta zona —Òdena, amb 4 demandes, i Castellolí, amb 1.

42. Arxiu Comarcal del Vallès Occidental (ACVOC), fons Ajuntament de Terrassa, 13. Serveis Agropecuaris, 1862-1964, *Demandes de revisió de preu per davant la Junta Arbitral. Terrassa, 26 maig 1934.*

43. ACAN, fons Arxiu Municipal d'Igualada, III, Agricultura i ramaderia, *Expedients de reclamació davant la Comissió Arbitral per resoldre els conflictes de conreu*, expedient núm. 6. Aquests expedients són els que es van resoldre a l'empara de la llei per a resoldre els conflictes derivats dels contractes de conreu (anomenada també «llei petita»).

44. ACAP, fons Montal (Sant Llorenç d'Hortons), 1932-1934, 1932, doc 2. La cursiva és meua.

45. COLOMÉ: «Estructura de la propiedad...», *op. cit.*, p. 256-257.

46. Vegeu A. ARAGAI: *El problema agrari català*, Barcelona, Impremta Porcar, 1933.

esmentats Josep Cañadell i Benet Riba, aquest darrer havia de plantar la peça de terra que li era cedida «de cepas americanas resistentes a la filoxera de las clases que, a sus costas, le facilitará el propietario»⁴⁷ o bé el propietari podia determinar la forma de plantació, com en el cas del també esmentat Antoni Rifé, que indicava al seu parcer que havia de plantar el ceps:

...a una distancia de nueve palmos por nueve y debe hacer de su exclusiva cuenta en dicha porción de tierra de todas las plantaciones, replantaciones, labores correspondientes, incluso el azufrado y sulfatado y poner los abonos necesarios en ella realizándolo todo a su debido tiempo y a uso y costumbre de todo buen labrador de la localidad.⁴⁸

El moment clau d'aquest control era el de la verema. En aquest sentit, era habitual que s'establís una clàusula del contracte —o que s'acordés verbalment— segons la qual el propietari havia de ser avisat amb uns dies d'antelació sobre quan es faria la verema i determinava que el mateix propietari o una persona que ell delegués presenciés la collita i mesurés el raïm per determinar la part del propietari.⁴⁹ Novament podem recórrer al cas del propietari Antoni Rifé per exemplificar un cas extrem d'aquest tipus de condicions quan veiem que indicava al seu parcer Lluís Mora que era el propietari qui designaria el dia en què s'havia d'iniciar la verema i avisaria amb dos dies d'antelació l'arrendatari-parcer i, com en altres casos, el propietari «podrá por si o per medio de otra persona presenciar las operaciones de recolección, pesar las uvas y demás frutos y cuidar que la recolección se haga con la lealtad debida».⁵⁰

En relació amb la verema, el parcer o rabassaire sempre estava obligat a portar les parts del propietari al seu celler. Però, a més, en moltes ocasions els propietaris obligaven a dur a terme l'elaboració de tota la collita als seus cups, cobrant la part estipulada en vi i no en raïm.⁵¹ Això donava al propietari un poder que es podia demostrar en moments de conflicte, com ho va fer

47. ACAP, fons Montal (Sant Llorenç d'Hortons), 1932-1934, 1932, doc 2.

48. ACAN, fons Arxiu Municipal d'Igualada, III, Agricultura i ramaderia, *Expedients de reclamació davant la Comissió Arbitral per resoldre els conflictes de conreu*, expedient núm. 44.

49. ACAP, fons Montal (Sant Llorenç d'Hortons), 1932-1934, 1932, doc 2. Aquest fet sovint era font de friccions entre parcers i propietaris, tal com assenyala C. QUEROL I ROVIRA: «El conflicte rabassaire a Can Guineu...», *op. cit.*

50. ACAN, fons Arxiu Municipal d'Igualada, III, Agricultura i ramaderia, *Expedients de reclamació davant la Comissió Arbitral per resoldre els conflictes de conreu*, expedient núm. 44.

51. A. ARAGAI: *El problema agrari...*, *op. cit.*, p. 20.

Maria Prats, la vídua de Joan Subirats, quan alguns dels rabassaires de Can Mata de Garriga, als Hostalets de Pierola, van presentar demanda davant la Comissió Arbitral del Districte d'Igualada per

[...] no haver pogut utilitzar a son degut temps, sinó uns trenta dies més tard, el cup de propietat de la mateixa (que sempre havia utilitzat) pel trepitament i elaboració del vi de la collita dels raïms de l'any proppassat, de la finca que conrea el reclamant, propietat de la dita senyora Prats, situada en el terme de Pierola, amb motiu d'haver-se negat injustificadament la susdita propietària a deixar-li a utilitzar el referit cup.⁵²

Juntament amb aquestes càrregues, els parcers o rabassaires havien de pagar sovint el sulfat, el sofre i els adobs i continuaven satisfent tota o part de la contribució, malgrat que això no constés ni en els amillaraments ni en els padrons de la contribució territorial rústica. Així ho feien constar Mateu Peret, Benet Riba i Jaume Moliné en les reclamacions que havien presentat al jutjat el setembre de 1931, tot afirmant que havien aportat el sulfat i el sofre necessaris per al conreu de les respectives vinyes; i els dos primers encara reclamaven que la seva aportació al propietari en concepte de contribució no era proporcionada a les dimensions de la parcel·la que treballaven.⁵³

Finalment, la major part dels contractes que van acceptar els conreadors familiars preveien el pagament d'una part alíquota de la collita, que podia variar d'una parcel·la a una altra, d'un propietari a un altre i no diguem ja d'un municipi a un altre. Aquest tipus de remuneració del propietari és comuna al contracte de rabassa morta i a la parceria i suposava una forta càrrega per al treballador de la terra perquè implicava pagar un percentatge relativament elevat —normalment el 33 % de la collita— pel lloguer d'una terra. En relació amb això, per a l'àrea del Deganat de Piera i per al segle xx, només disposem d'alguns indicis que permeten apuntar el fet que, respecte de finals del segle xix, no s'haurien produït diferències substancials en les parts que es pagaven. Per exemple, de les 14 demandes abans esmentades en el cas de la CAD d'Igualada,⁵⁴ en 9 s'indica que el vi es pa-

52. ACAN, fons Arxiu Municipal d'Igualada, III, Agricultura i ramaderia, *Expedients de reclamació davant la Comissió Arbitral per resoldre els conflictes de conreu*, expedient núm. 23.

53. ACAP, fons Montal (Sant Llorenç d'Hortons), 1927-1931, 1931, doc 8; 1932-1934, 1932, doc 2; 1932, doc 3.

54. ACAN, fons Arxiu Municipal d'Igualada, III, Agricultura i ramaderia, *Llibre d'actes de la Comissió Arbitral per Resoldre Conflictes de Conreu*.

gava al quart (un 25 % de la collita) i en un cas s'indica al quint (20 %); de les 4 demandes que informen de manera genèrica sobre les parts que pagava el rabassaire, totes ho feien al quart. Si ens dirigim a un dels extrems del Deganat de Piera, Olesa de Montserrat, de les 60 demandes que s'hi van presentar, la majoria, és a dir, gairebé la meitat, pagaven al terç (un 33 % de la collita), seguides per 11 que ho feien al quart, 6 que pagaven la meitat de la collita, 3 en què el rabasser entregava una cinquena part i encara 1 rabassa que pagava tres cinquenes parts (un 60% de la collita). Per acabar amb les evidències, de les 12 rabasses o parceries que tenia establertes Josep Cañadell Llopart entre 1931 i 1934, 9 pagaven al terç, una al quart i dues al quint.

Es tracta d'una situació molt similar a la que ens mostra Josep Colomé per a finals del segle XIX, en què els contractes s'estipulaven majoritàriament al terç o al quart.⁵⁵ Si fins a mitjan segle XIX aquest sistema potser havia permès que els rabassaires s'adaptessin bé a les situacions canviants de preus,⁵⁶ les transformacions causades per la fil·loxera i l'existència d'una crisi estructural del sector vinícola o la concatenació d'una sèrie de crisis —l'efecte seria el mateix—, juntament amb l'augment de costos per la major necessitat de treballs i d'*inputs* agrícoles, situació agreujada amb la Primera Guerra Mundial,⁵⁷ van posar contra les cordes els rabassaires i deixaven en evidència la desigualtat existent entre aquests i els propietaris.

ATALL DE CONCLUSIÓ: VITICULTURA, DESIGUALTAT I CONFLICTE

Després de la fil·loxera, el conflicte agrari en aquestes zones vitícoles s'havia mantingut latent. Tanmateix, la creació de la Federació de Rabassaires l'any 1904, de la Federació de Rabassers de Catalunya el 1907 i de diversos sindicats agraris com el Sindicat Agrícola Unió d'Agricultors de Sant Joan de Mediona l'any 1914, ens donen pistes de l'existència d'un

55. Sobre l'evolució del pagament de les parts, vegeu J. COLOMÉ I FERRER: «Les formes d'accés a la terra a la comarca de l'Alt Penedès durant el segle XIX: el contracte de rabassa morta i l'expansió vitivinícola», *Estudis d'Història Agrària*, 8 (1990), p. 123-144.

56. J. CARMONA i J. SIMPSON: «The “Rabassa Morta”...», *op. cit.*, p. 291.

57. Entre d'altres, vegeu M. GALÉS I MARTÍNEZ: *El problema del vi a Catalunya. Estudi publicat al diari «La Humanitat» durant la tardor de l'any 1935*, Barcelona, Tallers Gràfics Alfa, 1936; J. PUJOL I ANDREU: «Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935», *Recerques*, 15 (1984), p. 57-78; J. COLOMÉ, R. GARCÍA, J. PLANAS i F. VALLS-JUNYENT: «Les cicles de l'économie viticole en Catalogne. L'évolution du prix du vin entre 1680 et 1935», *Annales du Midi. Revue de la France méridionale*, 281 (2013), p. 29-55.

corrent de fons que portava els conreadors familiars a organitzar-se per defensar els seus interessos.⁵⁸ Hom coincideix en el fet que la Primera Guerra Mundial va accelerar el conflicte entre propietaris i rabassaires, fenomen causat fonamentalment per l'augment de determinats costos —sulfats i sofres— i per l'augment generalitzat del cost de la vida que va afectar sobretot les classes amb menors ingressos i que va atiar una mobilització que de la ciutat es va anar estenent també al camp.⁵⁹ Tot i que el conflicte cal remuntar-lo a segles enrere, amb importants vincles de continuïtat entre determinades zones vitivinícoles.⁶⁰ Això es posa en evidència quan veiem que en municipis del Deganat de Piera com el Bruc, Capellades, Esparreguera, Masquefa, Mediona, Olesa de Montserrat, Piera i Sant Llorenç d'Hortons hi va haver representació d'algunes o fins i tot de totes les organitzacions rabassaires que s'havien creat des del segle XIX: la Unió de Treballadors del Camp, la Lliga de Vicultors Rabassaires de Catalunya (1882-1883), la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (1893-1896), la Federació de Rabassaires (1904) i, finalment, en crear-se la Unió de Rabassaires (1922-1923). Així doncs, a partir del darrer terç del segle XIX s'havia anat articulant un moviment social que acabaria tenint ramificacions en diversos vessants, fonamentalment el cooperativisme, el sindicalisme reivindicatiu i la política. Aquest moviment va culminar durant el primer terç del segle XX i esclatà amb tota la seva potència durant els anys de la Segona República. A partir dels decrets de juliol i agost de 1931 i amb els vents de llibertat que bufaven, milers de pagesos rabassaires van començar a organitzar-se —en molts casos a reorganitzar-se— i a reclamar els seus drets. Així doncs, van ser els rabassaires i parciers de les zones vitícoles, entre les quals el Deganat de Piera, els que van portar la iniciativa fins a aconseguir esdevenir la principal organització sindical agrària de Catalunya. La geografia del conflicte a l'altura de 1932 és molt explícita. Els partits judicials

58. Sobre la Federació Rabassaire de 1904, vegeu: *La Avanzada. Semanario Republicano Democrático Federal* [Tarragona], 23 d'abril de 1904; *La Campana de Gràcia*, 2 de juliol de 1904; *La Publicidad*, 25 d'abril de 1904 i 10 de maig de 1904. Per a la Federació de Rabassaires de Catalunya J. Pomés i Vives: «El sindicalisme rabassaire a Martorell (1907-1923). La Federació de Rabassaires de Catalunya», *Materials del Baix Llobregat*, 2 (1996), p. 19-28. Per al sindicat de Sant Joan de Mediona, Arxiu del Govern Civil de Barcelona, fons Associacions, expedient núm. 6.821.

59. INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La «rabassa morta» y su reforma*, Madrid, Sobrinos de la Suc. de M. Minuesa de los Ríos, 1923; J. POMÉS I VIVES: *La Unió de Rabassaires...*, *op. cit.*

60. J. POMÉS I VIVES: *La Unió de Rabassaires...*, *op. cit.*; J. COLOMÉ, J. PLANAS, R. SOLER-BECERRO i F. VALLS-JUNYENT: *La lucha de los «rabassaires»...*, *op. cit.*

amb major nombre de demandes corresponen a aquells de la província de Barcelona en què cap a 1860 ja s'havia assolit la màxima expansió de la frontera interior: el de Vilafranca, en primer lloc, seguit dels partits de Manresa, Terrassa, Igualada, Sabadell i Sant Feliu de Llobregat, acompanyats en aquest cas pel partit judicial del Vendrell, a la província de Tarragona.⁶¹ Cal remarcar que en l'informe que la Sala de Govern de l'Audiència Territorial de Barcelona va enviar al Govern de la República, fora del partit judicial de Vilafranca, amb més de 9.000 demandes, entre els partits judicials d'Igualada i de Sant Feliu de Llobregat, la major part dels municipis que els redactors de l'informe destacaven corresponien al Deganat de Piera: Piera mateix (590 judicis de revisió de contractes), la Llacuna (289), la Torre de Claramunt (71), Masquefa (150), Sant Llorenç d'Hortons (165 demandes) o Abrera (96).

Aquests municipis, com hem vist, presentaven unes característiques determinades que expliquen en bona mesura la intensitat del conflicte. En primer lloc, una estructura de conreus en què la vitivinicultura hi juga un paper preponderant ja des de mitjan segle XIX. En segon lloc, una estructura de la propietat relativament concentrada, amb la presència al territori de grans patrimonis, la major part en mans d'uns propietaris que residien fora del municipi, si no del districte, els quals a l'hora de replantar les vinyes havien optat per usar el contracte de parceria i, en la majoria de casos, gestionar les terres a través d'apoderats o administradors. En tercer lloc, aquests propietaris havien cedit les terres a uns rabassaires o parcers en petites porcions de terra. Les unitats familiars pageses d'aquestes zones menaven explotacions petites o molt petites, les quals estaven formades majoritàriament per terres a parceria i amb un monocultiu de vinya, cosa que les feia més vulnerables a les situacions crítiques, com les que es van viure durant el primer terç del segle XX. A més, la situació contractual d'aquests parcers no va millorar. Pel que fa a les parts que pagaven al propietari, no hi va haver variacions substancials, però el fet d'haver de pagar les contribucions —encara que fos directament al propietari— i haver d'assumir determinats costos, com els dels tractaments anticriptogàmics, els situaren en una tessitura difícil. A més, el control més rígid dels propietaris i dels seus administradors o el fet que els peus americans que es plantaven ja no eren «els seus» ceps accentuaren la sensació que eren més uns treballadors del camp que no pas els antics rabassaires que podien vendre o traspasar en herència la seva vinya.

61. «Informe donat al Govern per la Sala de Govern de l'Audiència Territorial de Barcelona, el 18 de juliol de 1932» a GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu a Catalunya*, Barcelona, Publicacions del Departament de Justícia i Dret, 1933, p. 119-154.

Taula 11. Índex de concentració de la propietat, demandes de revisió i demandes per família al Deganat de Piera, als municipis de la Denominació d’Origen Penedès i al Baix Llobregat, c. 1934

	Índex de concentració*	Demandes per municipi**	Demandes/família***
Deganat de Piera	0,7312	360	0,84
Municipis de la DO Penedès	0,7679	473	1,19
Baix Llobregat	0,3650	64	0,15

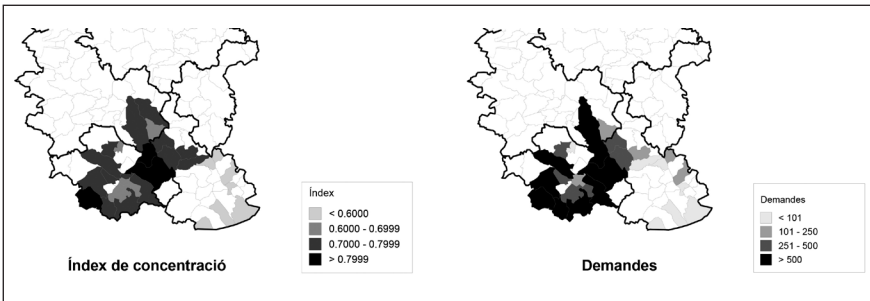
* Aquest índex s’ha calculat amb la riquesa rústica. En aquest cas és una mitjana ponderada amb la superfície de cada municipi.

** Mitjana del nombre de demandes de revisió de contracte en els municipis de la demarcació.

*** Mitjana del nombre de demandes per família a cada municipi de la demarcació

Fonts: Vegeu l’annex 2.

Mapa 2. Comparació de l’índex de concentració i del nombre de demandes de revisió al Deganat de Piera, als municipis de la Denominació d’Origen Penedès i al Baix Llobregat

Fonts: Vegeu l’annex 1.

D’aquesta manera, sembla clar que en àrees vitícoles com el mateix Deganat de Piera o com els municipis de la província de Barcelona que formen part de l’actual Denominació d’Origen Penedès el conflicte va ser molt més intens que en altres zones com, per exemple, els municipis del Baix Llobregat —els quals estaven integrats al partit judicial de Sant Feliu de Llobregat, com Sant Llorenç d’Hortons o Sant Esteve Sesrovires—. Així, són remarcables les 360 demandes de revisió per municipi que trobem a l’àrea del Deganat de Piera o les 473 de la zona del Penedès, les quals contrasten amb les 64 que es presentaven de mitjana a l’àrea del Baix Llobregat.

És cert que podem atribuir aquesta diferència a la presència de la vinya. Els municipis del Baix Llobregat havien quedat al marge de l'expansió vitivinícola, especialment els del delta del riu. Però no és menys cert que la taula 11 i el mapa 2 plantegen també el fet que estructures de conreu diferents van donar lloc a estructures de la propietat, o millor dit a concentracions de la propietat, diferents. Les dades de la taula 11 potser no són definitives, però sí que són indicatives que, deixant de banda el tipus de conreus, una major concentració de la propietat hauria propiciat un grau més alt de conflicte. Per aquest motiu, la taula i el mapa ens han de fer plantejar fins a quin punt no va ser la concentració de la propietat, la desigualtat que es va generar en una regió vitícola com el Deganat de Piera o com el Penedès, la principal raó que va conduir a la mobilització rabassaire. És una hipòtesi que caldrà resoldre amb futures recerques.

Annex 1. Dimensions de les explotacions dels rabassaires

Els Hostalets de Pierola									
Hectàrees	Terres a rabassa (ha)			Terres en propietat (ha)			Superfície total (ha)	Unitats familiars	Hectàrees/unitat familiar
	Superfície de vinya	Superfície conreada	Total rabassa	Superfície de vinya	Superfície conreada	Total propietat			
00,00-01,00	7,0	7,1	15,8	0,0	0,0	0,0	15,8	22	0,7
01,01-03,00	111,8	115,1	196,1	0,1	0,2	0,2	196,3	98	2,0
03,01-05,00	77,6	84,3	150,1	0,0	0,0	0,0	150,1	41	3,7
05,01-10,00	59,9	67,6	128,2	1,5	1,5	2,8	131,0	19	6,9
> 10,00	19,5	20,7	37,0	0,0	0,0	0,0	37,0	3	12,3
Total	275,8	294,7	527,1	1,6	1,7	3,0	530,1	183	2,9

Masquefa									
	Terres a rabassa (ha)			Terres en propietat (ha)			Superfície total (ha)	Unitats familiars	Hectàrees/unitat familiar
	Superfície de vinya	Superfície conreada	Total rabassa	Superfície de vinya	Superfície conreada	Total propietat			
00,00-01,00	2,3	2,3	2,3	0,0	0,0	0,0	2,3	3	0,8
03,00-03,01	158,8	159,6	160,3	6,8	10,0	10,0	170,3	81	2,1
03,01-05,00	110,2	110,3	110,4	3,2	7,5	7,5	118,0	31	3,8
05,01-10,00	83,3	83,3	83,4	5,1	6,6	6,6	90,0	14	6,4
> 10,00	23,5	23,5	23,6	0,0	0,0	0,0	23,6	2	11,8
Total	378,1	379,1	380,0	15,1	24,1	24,1	404,1	131	3,1

Piera									
	Terres a rabassa (ha)			Terres en propietat (ha)			Superfície total (ha)	Unitats familiars	Hectàrees/unitat familiar
Hectàrees	Superfície de vinya	Superfície conreada	Total rabassa	Superfície de vinya	Superfície conreada	Total propietat			
00,00-01,00	53,1	53,8	55,2	0,9	1,1	1,1	56,3	89	0,6
01,01-03,00	117,4	118,6	126,3	10,1	12,0	13,2	139,5	76	1,8
03,01-05,00	56,9	58,3	61,3	12,9	14,9	15,3	76,7	20	3,8
05,01-10,00	67,5	68,3	70,5	7,1	7,1	7,1	77,6	11	7,1
> 10,00	8,8	8,8	8,8	2,2	2,4	2,5	11,3	1	11,3
Total	303,8	307,7	322,1	33,2	37,5	39,2	361,3	197	1,8

Fonts: Amillaments consultats als respectius arxius municipals. L'amillament dels Hostalet de Pierola és de 1925 (la base de dades m'ha estat cedida per Francesc Valls-Junyent); l'amillament de Masquefa és de 1926, i el de Piera, de 1927.

Viticultura, propietat i conflicte agrari a l'antic Deganat de Piera

Annex 2. Índex de concentració, superfície, nombre de demandes de revisió de contractes de conreu i famílies al Deganat de Piera, a la Denominació d'Origen Penedès (exclusos els municipis del Deganat) i al Baix Llobregat (exclusos els municipis de la DO Penedès) c. 1930

Municipi	Gini*	Superfície (km ²)	Demandes	Famílies 1930	Demandes per família
Deganat de Piera					
Masquefa	0,6914	17,1	150	300	0,50
Els Hostalets de Pierola	0,7223	33,5	sd	367	
Piera	0,7354	57,2	590	1.050	0,56
Sant Llorenç d'Hortons	0,7678	19,7	379	253	1,50
Sant Quintí de Mediona	0,7330	13,8	322	393	0,82
DO Penedès					
Avinyonet del Penedès	0,7187	29,1	613	394	1,56
Castellví de la Marca	0,8207	28,4	549	495	1,11
Castellví de Rosanes	0,7393	16,4	136	72	1,89
Corbera de Llobregat	0,7742	18,4	95	273	0,35
Font-rubí	0,7873	37,4	917	423	2,17
Gelida	0,7513	26,7	329	603	0,55
Granada, la	0,6789	6,5	233	264	0,88
Olèrdola	0,7913	30,1	916	442	2,07
Sant Cugat Sesgarrigues	0,6956	6,2	260	212	1,23
Sant Martí Sarroca	0,7462	35,3	971	576	1,69
Sant Pere de Riudebitlles	0,6475	5,4	67	452	0,15
Sant Sadurní d'Anoia	0,8167	19,0	548	1.092	0,50
Santa Fe del Penedès	0,7089	3,4	112	56	2,00
Santa Margarida i els Monjos	0,7880	17,2	517	463	1,12
Subirats	0,8271	55,9	1.225	688	1,78
Vilafranca del Penedès	0,6447	19,6	290	2.981	0,10
Vilobí del Penedès	0,7460	9,3	257	238	1,08
Baix Llobregat					
Sant Joan Despí	0,3019	6,2	59	454	0,13
Sant Feliu de Llobregat	0,4003	11,8	116	1.555	0,07

Annex 2. Índex de concentració, superfície, nombre de demandes de revisió de contractes de conreu i famílies al Deganat de Piera, a la Denominació d'Origen Penedès (exclusos els municipis del Deganat) i al Baix Llobregat (exclusos els municipis de la DO Penedès) c. 1930

Municipi	Gini*	Superfície (km²)	Deman- des	Famílies 1930	Deman- des per família
El Papiol	0,4566	8,9	125	242	0,52
Pallejà	0,3408	8,3	64	373	0,17
El Prat de Llobregat	0,3648	31,4	34	1.605	0,02
Viladecans	0,2756	20,4	30	853	0,04
Castelldefels	0,4576	12,9	17	201	0,08

* Aquest índex s'ha calculat amb la riquesa rústica.

Fonts: Índex de Gini: per als municipis dels partits judicials d'Igualada i Vilafranca del Penedès, *Repartimiento individual de la contribución territorial sobre la riqueza rústica*, corresponent a cada municipi consultada als respectius arxius municipals. Per al partit judicial de Sant Feliu de Llobregat s'ha usat el mateix *Repartimiento* en els casos de Castellví de Rosanes, Corbera de Llobregat, Gelida i Sant Llorenç d'Hortons; per als municipis de Castelldefels, el Papiol, el Prat de Llobregat, Pallejà, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí i Viladecans, la font és G. TRIBÓ: «Evolución de la estructura agraria del Baix Llobregat (1860-1930)», a R. GARRABOU (coord.): *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación / Institut d'Estudis Menorquins, 1992, p. 216. Superfície: Idescat. Demandes de revisió de contractes de conreu: per a Masquefa i Piera, GENERALITAT DE CATALUNYA, *Els contractes de conreu a Catalunya (documents per al seu estudi)*, Barcelona, Publicacions del Departament de Justícia i Dret, Barcelona, 1933, p. 119-131. Per a la resta de municipis, ACAP, fons de la Comissió Arbitral del Districte, i ACBLI, fons de la Comissió Arbitral del Districte. Famílies: INE, *Alteraciones de los municipios en los censos de población desde 1842*.